

4. Кайнова Э. Концепция школы-гимназии / Э. Кайнова // Народное образование. – 1993. – № 6. – С. 42 – 55.
5. Косенкова В. Будущее нашего города / В. Косенкова // Харьковские известия. – 2008. – № 116 – 117. – С. 14.
6. Науменко Р. А. Позашкільна навчально-виховна робота з обдарованими дітьми на основі теорії розв'язання винахідницьких завдань (з досвіду дитячого оздоровчо-екологічного центру) / Р. А. Науменко // Обдарована дитина. – 2010. – № 6. – С. 33 – 41.
7. Січко С. М. Програма «Обдарованість» / С. М. Січко // Обдарована дитина. – 2010. – № 6. – С. 11 – 20.
8. Стойкова Н. М. Робота з обдарованими учнями як стратегічний напрям інноваційного розвитку / Н. М. Стойкова // Обдарована дитина. – 2010. – № 1. – С. 6 – 16.
9. Про затвердження Інструкції про організацію та діяльність гімназії, Інструкції про організацію та діяльність ліцею // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – № 1 – 2. – С. 49 – 64.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Григорова Лариса Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дизайну Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Яна МАЛИХІНА (Харків, Україна)

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ СКЛАДОВИХ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ВНЗ

У статті представлений плідний аналіз праць провідних науковців з питання визначення складових зовнішнього середовища. Розглянуто роль впливу зовнішнього середовища на якість освіти та важливість своєчасного його аналізу з метою підвищення ефективності управління вищим навчальним закладом.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, зовнішнє середовище, система управління, структурний підхід, функціональний підхід, інноваційний підхід, фактор впливу.

The article presents the analysis of the prolific works of leading scientists concerning the definition of the components of the environment. The regards the role of the external environment in the quality of education and the importance of its timely analysis to improve the efficiency of higher education institution.

Keywords: higher education, institutions, external environment, managing system, structural approach, functional approach, innovation, factor of impact.

Постановка проблеми. Сучасний ВНЗ взаємодіє з різними об'єктами зовнішнього середовища – абітурієнтами, батьками, партнерами, банками, органами влади, громадськими організаціями, конкурентами, засобами масової інформації, страховими та інвестиційними компаніями, пенсійними фондами тощо. І до кожного з цих об'єктів потрібен свій підхід, своя стратегія. Усе це розмаїття посилюється ще й тим, що всі об'єкти пов'язані не тільки з вищим навчальним закладом, але й між собою безліччю економічних, інформаційних, політичних, морально-психологічних, адміністративних зв'язків, які постійно впливають один на одного. Тому, проблема аналізу підходів до визначення впливу складових зовнішнього середовища на ВНЗ є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні та організаційно-прикладні основи управління закладами освіти достатньо розроблені й висвітлені в працях вітчизняних і зарубіжних учених у таких аспектах: *загальні теоретичні засади управління освітніми системами* (В. Алфімов, С. Березняк, В. Бондар, Ю. Васильєв, Т. Давиденко, М. Дарманський, Г. Дмитренко, Л. Калініна, Ю. Конаржевський, М. Кондаков, В. Маслов, С. Ніколаєнко, В. Олійник, О. Орлов, В. Пікельна, Т. Сорочан, М. Сунцов, Є. Хриков, А. Харківська, П. Худомирський, Т. Шамова та інші); *інноваційні підходи до педагогічного менеджменту* (Л. Ващенко, Т. Давиденко, Л. Даниленко, В. Докучаєва, Г. Лазарєв, В. Лізинський, В. Луговий, О. Мармаза, В. Маслов, В. Олійник, І. Осадчий, О. Попова, М. Поташник, Н. Протасова, В. Симонов, А. Харківська, І. Шалаєв та ін.); *гуманізація та демократизація управління* (В. Андрущенко, В. Бегей, Т. Давиденко, Л. Карамушка, В. Коваленко, Н. Коломінський, Ю. Конаржевський, В. Крижко, Є. Павлютенков, С. Подмазін, Т. Рабченко, Т. Рогова, П. Третяков, Р. Шакуров, Т. Шамова та ін.).

Мета написання статті. Проаналізувати підходи до визначення впливу складових зовнішнього середовища на вищий навчальний заклад; розглянути складові зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Деякі вчені всі фактори зовнішнього середовища структурують за ознаками „прямого впливу” та „побічного впливу” [6]. До складу факторів прямого впливу вони відносять постачальників, споживачів, конкурентів, трудові ресурси, закони, установи державного регулювання, а до складу факторів побічного впливу – стан економіки, соціально-культурні та політичні зміни, рівень науково-технічного прогресу, національні інтереси, міжнародні політичні та економічні події тощо.

Друга група вчених вважає, що зовнішнє середовище, в якому відбувається економічна діяльність, є „середовищем об'єктивним” і діє незалежно від бажань. До складових зовнішнього середовища вони відносять: економічне положення в країні та регіонах; політичну ситуацію, що

характеризується стабільністю розвитку суспільства та держави; правове середовище, що чітко встановлює правила, обов'язки, відповідальність суб'єктів господарської діяльності; державне регулювання та підтримка економічних суб'єктів; соціально-економічну обстановку, що пов'язана з рівнем платоспроможного попиту населення, рівнем безробіття та іншим; культурне середовище, яке зумовлене рівнем освіти населення та забезпечує можливість вільно здійснювати суб'єктам господарювання бізнесову діяльність; науково-технічне та технологічне середовище; наявність у достатній кількості природних факторів виробництва, необхідних для розвитку визначених видів діяльності; фізичне середовище, пов'язане з кліматичними умовами, які впливають на процес функціонування економічних суб'єктів; відсутність вияву природних катаклізмів; інституційно-організаційне середовище, що свідчить про наявність достатньої кількості організацій, які забезпечують здійснення комерційних операцій, ділових угод, банківського обслуговування тощо.

Структурний підхід передбачає виділення окремих сфер середовища за змістом суспільних відносин, в управлінській діяльності [3]. Функціональний підхід дає змогу знайти механізми взаємодії організації з середовищем. З позицій структурного підходу зовнішнє середовище включає в себе: політико-правове; соціально-культурне; технологічне; економічне; екологічне та міжнародне середовище [5].

С. Олійник також у зовнішньому середовищі виділяє: політико-правове; соціально-культурне; технологічне; економічне; екологічне та міжнародне середовище.

Політико-правове середовище становить систему законодавчих і нормативно-правових актів, урядових і політичних організацій, законодавчої, судової і виконавчої влади, яка створює правове поле бізнесової діяльності, впливає на умови ведення бізнесу в тій чи іншій країні та включає такі складові: політична, законодавча та нормативно-правова система; політичні партії і політичні лідери; органи законодавчої, судової і виконавчої влади в центрі й на місцях; склад уряду й органів місцевої влади, їхні функції і повноваження щодо регулювання бізнесу; політична стабільність; профспілки та інші громадські організації; засоби масової інформації (телебачення, радіо, преса) [8].

Соціально-культурне середовище – це фактори, пов'язані з населенням, рівнем його розвитку, традиціями, звичками [3]. Складові соціально-культурного середовища: кількість населення країни і даної місцевості, його демографічна і вікова характеристики; кількість і структура сімей, їхні традиції; рівень кваліфікації, освіти, трудові навички працездатного населення, рівень доходів населення, структура потреб; життєві цінності, настанови, традиції, звичаї, стереотипи населення й окремих його груп, етичні й естетичні стандарти; релігійні вірування; міграційні процеси, мобільність населення; міжнародні, міжетнічні відносини [4].

Технологічне середовище – це науково-технічні розробки й устаткування, які визначають методи виготовлення й продаж продукції (послуг, робіт) у суспільстві. Складові технологічного середовища: патенти, авторські свідоцтва, раціоналізаторські пропозиції; науково-технічні розробки, звіти з науково дослідницьких робіт, проектні розробки, інжинірингові роботи; інформація і технічні засоби оброблення, системи технологій у різних сферах життєдіяльності людей, потенціал науково-дослідних, проектно-конструкторських, дослідницьких, інжинірингових організацій [2].

Економічне середовище включає діяльність усіх організацій у сфері бізнесу. Складові економічного середовища: наявність у суспільстві основних галузей народного господарства, підприємств, організацій; інфраструктура економіки; транспорт, комунікації; корисні копалини, енергетичні ресурси, характеристика виробничої продукції (послуг, робіт), валовий національний продукт; стан економіки й показники її розвитку (кризові явища, Інфляційні процентні ставки та ін.) і склад та структура фінансово-банківської системи; державні та місцеві органи регулювання економіки; податкова політика, пільги, штрафи, санкції [2].

Екологічне середовище характеризує природне оточення організації, що становить, з одного боку, джерело певних ресурсів (земля, корисні копалини, сонячне світло, повітря, вода тощо), а з іншого – простір, до якого надходять результати діяльності організації. Складові екологічного середовища: земельні та водні ресурси, повітряний басейн, їхній стан і характеристика, рослинний і тваринний світ; природні умови діяльності організації (температурний режим, погодні умови, інших опадів, пори року), реальний і допустимий рівні забруднень повітря, землі, води токсичними відходами; реальний і допустимий рівні несприятливих впливів на навколишнє середовище електричними, магнітними та іншими; тенденція екологічних змін навкруги фірми; екологічні рухи та організації, екологічна діяльність державних органів громадськості [8].

Міжнародне середовище включає сферу відносин між окремими державами та міжнародними інституціями, що безпосередньо впливають на результати діяльності даної організації, має такі складові: стан і тенденції розвитку міжнародних економічних відносин; міжнародні та регіональні організації, що сприяють розвитку міжнародного бізнесу (ЮНІДО, Всесвітній банк, Міжнародний валютний фонд, Європейська Спілка та ін.); міжнародні багатосторонні й двосторонні договори, міжнародні ділові асоціації; посольства й торговельні представництва в інших країнах; міжнародний транспорт і міжнародні комунікації; міжнародні навчальні заклади, наукові дослідження, конференції, зустрічі; валютні курси [8].

Н. Моїсеєва, М. Конишева виділяють такі функціональні сфери зовнішнього середовища: соціальне середовище – визначає характер зростаючого потенційного ринку; вимірює потреби в кількості та якості благ, які споживаються (продуктів, житла, комфорту), змінює стиль життя, мотивує зміни виробництва благ і послуг; правове середовище – регулює поведінку бізнес-організацій, вирішує суперечки, конфлікти між ними та суспільством у цілому, розвиває закони, контрактне право, захист споживачів тощо; державне середовище – відіграє три різні ролі: невтручання в процеси економіки (вільний ринок); радикальне втручання в економіку (соціалізм і комунізм); прагматичне втручання, тобто узгодження політичних поглядів, індивідуальної ініціативи, прибуткової мотивації, ринкових сил; політичне середовище – може впливати на операції у сфері міжнародного бізнесу; технологічне середовище – впливає на темпи інноваційних процесів у технології, стимулює процес розвитку технологій; економічне середовище. Процеси виробництва продукції та послуг завжди знаходяться в конкретному зв'язку з економічним середовищем: рівнем зайнятості, платіжним балансом, темпами економічного росту; ресурсне середовище [7].

У сучасній науковій літературі, відповідно до мети нашого дослідження, зовнішнє оточення розглядається як складна багаторівнева структура, елементи кожного рівня якої формуються під впливом власних (специфічних) факторів та по-різному (за силою та напрямом) впливають на діяльність підприємства. Прийнято виокремлювати два рівні зовнішнього оточення:

1. Загальне оточення (макросередовище), яке включає до свого складу глобальні чинники, що віддзеркалюють соціально-економічні відносини у суспільстві.

2. Оперативне середовище (мікросередовище), яке охоплює чинники, які здійснюють безпосередній вплив на конкретний ВНЗ.

І. Ансофф доводить, що „зовнішнє середовище організації містить такі елементи, як споживачі, конкуренти, урядові установи, постачальники, фінансові організації та джерела трудових ресурсів, релевантні (тобто значущі) відносно до операцій організації” [1]. Однак такий підхід не розрізняє різних шарів зовнішнього середовища. Зовнішнє середовище, або середовище непрямого впливу, діє не безпосередньо на кожну окрему організацію, а на всі одразу. Це не означає, що їхній вплив менший за вплив факторів безпосереднього оточення.

Ф. Котлер вважає, що зовнішнє середовище (макросередовище) складається з шести основних факторів: економічні – пов'язані з обігом грошей, товарів, інформації та енергії; політичні – впливають на політичні погляди та поділяють людей на окремі політичні групи і знаходять вираження в діяльності та прийнятті рішень місцевими органами влади та уряду; соціально-демографічні – впливають на рівень і тривалість життя людей, а також формують їхню ціннісну орієнтацію; науково-технічні – пов'язані з розвитком техніки, обладнання, інструментів, процесів обробки та виготовлення продуктів, матеріалів і технологій, а також know-how; конкуренція – відбиває майбутні та поточні дії конкурентів, зміни в частках ринків, концентрації конкурентів; природно-географічні – пов'язані з розміщенням, топографією місцевості, кліматом і натуральними ресурсами (зокрема, корисними копалинами) [9]. Однак процеси, які відбуваються в зовнішньому середовищі, дуже складні, взаємопов'язані та містять багато суперечностей, внаслідок цього, всі ці процеси треба уважно та систематично вивчати.

Найбільш широка та різнобічна класифікація чинників макросередовища була викладена О. Віханським. Загальний стан макросередовища за О. Віханським може бути визначений за допомогою таких груп чинників:

1. Стан економіки та ринків (економічні фактори): характер економіки та економічних процесів (у тому числі інфляція або дефляція); система оподаткування та якість „економічного законодавства” (в тому числі можливості вивезення прибутків); масштаби економічної підтримки окремих галузей (підприємств); загальна кон'юнктура національного ринку; розміри та темпи зростання чи зменшення ринку (взагалі); розміри та темпи зростання сегментів відповідно до інтересів фірми; стан фондового ринку; інвестиційні процеси; ставки банківського проценту; система ціноутворення та рівень централізовано регульованих цін; вартість землі.

2. Діяльність уряду (політико-інституційні фактори): стабільність уряду; державна політика приватизації/націоналізації; державний контроль і регулювання діяльності підприємств (узагалі); рівень протекціонізму (взагалі); зростання/зменшення значення уряду як замовника; міждержавні угоди з іншими урядами; рішення уряду щодо підтримки окремих галузей підприємств (пріоритети); вимоги забезпечення рівня зайнятості; державна політика щодо забезпечення ресурсами окремих галузей і підприємств; рівень корупції державних структур; рівень економічної свободи держави (згідно з міжнародними оцінками)

3. Структурні тенденції: структура галузей національної економіки; виникнення нових галузей; згорання діяльності „застарілих” галузей; вплив міжнародного розподілу праці на діяльність окремих галузей і підприємств (у тому числі вплив антимонопольного законодавства); зміни оптимальних розмірів підприємств.

4. Науково-технічні тенденції: „технологічні прориви” (де саме); скорочення або продовження „життєвого циклу” технологій; питома вага наукоємких виробництв і продукції; вимоги до науково-

технічного рівня виробництва, що забезпечує конкурентоспроможність; вимоги до кваліфікації кадрів високотехнологічних виробництв; вимоги до науково-технічного рівня конкурентоспроможної продукції.

5. Природно-екологічна складова: природно-кліматичні умови; територіальне розміщення корисних копалин і природних ресурсів; розміщення великих промислових і сільськогосподарських центрів; законодавство з економічних питань (можливість змін і обмеження, що ними зумовлені); стан екологічного середовища та його вплив на виробництво.

6. Тенденції ресурсного забезпечення: структура та наявність національних ресурсів; імпорт/експорт; рівень дефіцитності ресурсів, що споживаються наявними підприємствами; доступність ресурсів (ціни та витрати на перевезення).

7. Демографічні тенденції: кількість потенційних споживачів (структура населення, зміни в окремих групах та в їх доходах); наявна та потенційна кількість робочої сили; кваліфікаційні характеристики робочої сили (якість робочої сили).

8. Соціально-культурна складова: сприяння/недовіра до приватного бізнесу; „економічний націоналізм”, ставлення до іноземців; профспілкова активність і вплив профспілок на формування громадської думки.

9. Несподіванки стратегічного характеру та можливі горизонти стратегічного планування (основний перелік та часові оцінки).

10. Міжнародне середовище (по окремих країнах): структура господарства країни; характер розподілу доходів; середній рівень заробітної платні; вартість транспортних послуг; інфляція та ставки банківського процента; обмінний курс валюти відносно країни-партнера; рівень ВВП; рівень податків.

Існують також інші фактори, які не мають чисто економічної природи, однак їх варто було б урахувати: кількість і густота населення; професіональний рівень і рівень грамотності; якість і кількість природних ресурсів; рівень технології; особливості конкурентної боротьби [3].

На відміну від макrorівня, зазначає О. Віханський, чинники оперативного середовища більш піддаються впливу з боку підприємства, причому ступінь цього впливу залежить від стабільності становища підприємства на ринку [3]. Варто наголосити, що методичне забезпечення дослідження стану зовнішнього середовища розроблено недостатньо. Практична значущість подальших розробок не викликає сумнівів, оскільки саме невідповідність багатьох підприємств до взаємодії із зовнішнім середовищем є однією з причин розвитку кризових явищ.

З погляду функціонального підходу в зовнішньому середовищі слід вирізняти фактори прямої та опосередкованої дії [3].

Всі фактори прямого впливу безпосередньо впливають на внутрішні перемінні, викликаючи їх реакцію. Не так помітно на організацію впливають фактори непрямого впливу. Інформація про них, як правило, не повна, і керівництво змушене робити припущення про їх можливі наслідки для організації.

Серед факторів непрямого впливу найважливіше місце займає технологія, що одночасно є і внутрішньою перемінною. Організація повинна враховувати перспективні технології, що можуть вплинути на швидкість старіння своєї продукції і якого роду продукцію покупець очікує в майбутньому. Зберегти конкурентоздатність можна, орієнтуючись на високі технології.

Висновки. Багато „внутрішніх” проблем викликаються „зовнішніми” причинами. Значимість зовнішнього середовища для функціонування ВНЗ неможливо переоцінити. Саме воно визначає стратегію і тактику, внутрішню структуру ВНЗ, напрямки його розвитку, що є складовими ефективного управління.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Бурцева Т. Маркетинговий аналіз потенційних можливостей підприємства / Т. Бурцева, Н. Ніконова // Маркетинг: Журнал. – М.: (Росія). – 2006. – № 2. – С. 26 – 35.
3. Виханский О. С. Стратегическое управление: Учебник / О. С. Виханский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 1999. – 296 с.
4. Капліна О. Оцінка конкурентоспроможності підприємства на основі процесного підходу / О. Капліна, Д. Зайченко. – М., 2005. – № 4. – С. 21 – 23.
5. Котлер Ф. Основи маркетингу / Ф. Котлер. – М.: Прогрес, 2003. – 345 с.
6. Лобанова Е. Стратегічне планування та прогнозування на підприємстві / Е. Лобанова // Рос. економ. журнал. – 1998. – № 3. – С. 23 – 24.
7. Моисеева Н. К. Управление маркетингом: теория, практика, информационные технологии: Учеб. пособие / Н. К. Моисеева, М. В. Конышева. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 304 с.
8. Олійник С. В. Теоретичні та практичні аспекти стратегічного маркетингу / С. В. Олійник. – К.: Основи, 1999. – 235 с.
9. Kotler Philip Marketing Management, 5-th ed. Englewood cliffs, N. Y.: Prentice-Hall, 1984.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Малихіна Яна Анатоліївна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України.